

T. JUMAMURATOVTIŃ “MÁKARIYA SULIW” DÁSTANINDA FOLKLORLIQ MOTIVLER

Allanazarov E.E.

f.i.k. docent Ájinyaz atındađı NMPI

Annotatsiya. Maqolada xalq shoiri T. Jumamuratovning dostonini yaratishda folkloristik epik dostonlardagi ananaviy dasturlaridan foydalanganligi, ananaviy dasturlarning realistik haëtiy yangi qirralarini ëritilishi, shuningdek xalq shoirlari dostonlari ruhlanib chuqur filosofik va patriotizmga, ayniqsa xalqlar dwstligiga, real haëtiy turmush tarizi bilan boglik tuygularga boy asar ekanligi har tomonlama ilmiy jihatdan talqin qilinadi.

Tayanch so‘zlar: Doston, milliy epik folkloristik anana, folklor, landshaftliq poeziya, kompoziciya.

Rezyume. V state idet rech ob ispolzobanii narodnim poetom T. Jumamuratovim v sozdanii dastana tradicionnix obichaev folklornix epicheskix dastanov, ob osbeshenii realisticheskix novix graney tradicionnix obichaev. A takje, provoditsya vektoroniy nauchniy analiz togo, chto dannoe proizvedenie obogasheno chuvstvami, svyazannimi s obrazom realnoy jizin. s drujboy narodov.

Ключевое слово: Dastan (epos), nacionalno epicheskie tradiciy folklor, folklor, landshaftnaya poeziya, kompoziciya.

Summary. In the article is analysed the using of traditional customs of folklore epic dastans, showing realistic new verge of traditional customs in creating dastan “Makariya suliw” by folk poet T. Jumamuratov. And also, is analysed that the given work is enriched the feelings, connected with the image of real life, with people’s friendship.

Key words: Dastan (epos), national epic traditions of folklore, folklore, landscape poetry (Nature Poetry) composition.

T. JumamuratovtiŃ kórkem dóretiwshiligi tek gána qaraqalpaq ádebiyatında gána emes, al pútkil Orta Aziya ádebiyatında da ósine tán salmađına iye shayır. OnıŃ kórkem poetikalıq dóretiwshiligi arqalı pútkil adamzat turmısın tárbiyalawshı jazılğan hám jazılmağan nızamlıqlar, aldınđı hám házirgi zamandađı turmıslıq mashqalardı bir nehse poetikalıq obrazlar arqalı, sózlerdi saplap, stilistikalıq jaqтан paydalanılıp, sóz taŃlaw sheberligi arqalı ótkir sezimli tásirsheŃlikke, sózdiŃ boyawlarğa bay qudiretine erisip súwretlegen.

Shayır qaraqalpaq poeziyasınıŃ erte zamanlardan berki qalıplesken folklorlıq milliy dástúrine óziniŃ jaŃalıđın qosqan novator shayır sıpatında “Mákariya sulıw” dástanı menen kirip keldi. Erte zamanlardađı feodallıq patriyarxatlıq dáwirde jasağan qaraqalpaqlardıŃ jámiyetlik turmısın, urıwları arasındađı qarım-qatnaslar, adamlardıŃ minez-qulqın, kúshliniŃ hálsizge bolğan qatnası, qun, jer dawı qusağan sociallıq turmıs súwretlengen xalıq dástanlarınan úyrendi, úlgi aldı. OnıŃ jeke dóretiwshilik ustaxanasında jaratılğan bul dástan da qaraqalpaq ádebiyatı tariyxında óz salmađına iye bolıp kelmesten, sonıŃ menen birge XXI ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxında da

ózone tán bolğan jaña poetikalıq basqıshqa erisiw menen birge sózdiń jaña ekspressivlik boyawlarǵa iye bolıwına erisip kiyatır.

XX ásir baslarında-aq xalqımız basında turǵan siyasiy jaǵdaylarǵa qaramastan bul dáwirde A. Muwsaev, S. Majitov, A. Dabilov, S. Nurımbetov, Á. Óteпов, N. Dáwqaraev, A. Begimov, J. Aymurzaevlar, sońǵı 50-80 jılları bolsa T. Jumamuratov, I. Yusupov, T. Qaypbergenov, K. Raxmanov, T. Jumamuratov, K. Mámbetov, K. Karimov, h.t.b.. lar jaña dáwir wákilleri realistik turmıslıq kóz qarastan dóretiwshilik penen haqıyqıy dáwir talabın ayta basladı. T. Jumamuratováne usınday dáwir talabı juwapkershiligin moynına alǵan qaraqalpaq ádebiyatında eń jariq juldızlardan órnek alǵan shayır sıpatında óz dáwiriniń jarqın juldızlarınıń birine aylana basladı.

T. Jumamuratov óz dástanında jámiyetlik turmıstaǵı barlıq nızamlıqlar, zamanlaslarınıń mashqalaların hár qıylı real turmıslıq obrazlar arqalı, kórkem súwretlew quralları arqalı ayrıwsha sheberlik penen súwretley alıwmenen birge qaraqalpaq tiliniń, onıń qollanıw keńligin keńeytiwge úles qostı.

T. Jumamuratov dóretiwshiligi óziniń mánisi keń sozlik baylıǵı, sózden sheber paydalanıw arqalı onıń stillik gózzalıǵı, xalıqshıl ruwxıy dúnyası menen oqıwshı qálbinen tereń orın alǵan. Shayır xalıq penen birge bolıp, hám házirgi dáwirdiń talabınan shıǵıp ketpeydi. Ol milliy hám dúnyalıq taryxtı, qaraqalpaq poeziyasına tán shıǵarmalardı tereń úyrengen hám keń poetikalıq shıǵarma janırınıń nızamlıqların meńgergenligi sebepli, sonday-aq, xalıqlıq folklorlıq úlginen sheberlik penen paydalandı hán poetikalıq shıǵarma dóretiwdi taǵıda alǵa rawajlandırdı. Sonlıqtan xalıq shayırdıń shıǵarmalarına joqarı baha beredi, súyip oqıydı. Shayırdıń taǵı bir jetiskenligi hám onıń poeziyasınıń qunlılıǵı sonnan ibarat, ol xalıq tilinen sheber paydalanǵanlıǵı bolıp tabıladı. “Ana tilimizdi tereń úyrengenligi, til baylıǵınan keń kólemde onnan durıs hám orınlı payadalanǵanlıǵı sezilip turadı”-dep onıń sheberligin joqarı bahalaydı M. Jumanazarova.

Kóringen qıymıl kónilge tanıs,
Aǵılǵan aǵım qaytpaydı órge.
Jılıǵan ómir mısalı aǵıs,
Ne hasıl denen qosıldı jerge.

Baǵdat degen sháhár deydi bir para,
Sol qalaǵa hákim eken Dáwqara.
Gáziynesi tillá menen zer deydi,
Mallarına toil bolǵan taw-dala.

Poetikalıq dóretpelerde kórkem sóz sheberiniń dóretiwshilik izleniwleri, tapqırlıǵı menen ustalıǵı sheshiwshi ról atqaradı. Onda shayırdıń kórkem

suwretlewdegi originalligi, navatorligi, batirligi usagan poetikalik sapalar qaliplesedi. En jaqsı ađebiy shıgarmalarğa tın onın kompazitsiyasına, ideyasına, mazmunına, sapalıqqa obrazlılıq penen tásirsheńlikke, estetikalıq zawıqlıqqa tiykar bolatugın qurılıslıq elementleriniń joqarı sapada shólkemlesiwine tiykar bolatugın barlıq elementleri menen bir qatarda poetikalıq tili arqalı dóreydi. Hár qanday poetikalıq shıgarmada oqıwshıǵa dárhal seziletugın originallılıq janalıq, navatorlıq mine poeziyasınıń bahalılıǵın anıqlawshı sol belgilerdiń dál kórinisleri arqalı ǵana payda boladı.

Nesh birewdi keltirmesten qayımǵa,
Qayda júrse ıntıq usı oyımǵa,
Bunın menen hál sınasar shıqpaptı,
Jáyhun, Sáyhun, Zerabshannın boyında.

Oqıp Jábir, Pálákiyat sbaqtı,
Bilim menen ósiripti qanattı,
Qaliylanı, Shaxnamanı, Qabustı,
Oqıyǵoysa, kirpik qaqpay tań attı. «**Mákariya sulıw**»)

Úyrek, ǵazlar kárwan tartıp baratır,
Kók monshaqtay qatar-qatar dizilip,
Jarq etti de, tawdın bası,
Qarańǵılıq taradı,
Birge kelgen Mákariyası,
Bult ústinde baradı,

”Mákariya sulıw” dástanında shayır Alpamıs dástanındaǵı Gúlpارشınıń, Ǵárip ashıq dástanındaǵı Shaxsanemniń, Láyli h’ám Majnun dástanındaǵı Láyli Yusup h’ám Zuleyxa dástanındaǵı Zuleyxa h’.t.b. dástan qah’armanlarınıń dástúriy obrazları Úlgisinde Mákariyanın obrazın real turmıslıq shınlıq penen qarıştırıp, jańashılıq, zamanagóy únleslik sezimlerdi, joqarı dárejedegi emotsionallıq ekspressiya menen suwǵarılǵan dárejege alıp shıǵadı. Mısalı:

Burımları tawdın qara janınday,
Aq denesi qıstın taza qarınday,
Uzın boyı diydarına qonımlı,
Húr Qırımın ósken sárwi talınday.

Kún nurınday uyaltadı kózlerin,
Tike turıp qaray ǵoysa bir kisi.

Ósken qız hesh waqıtta saǵı sınıbay,
Tarańǵan Kúnshıǵıstın tawısınday.

-Sálem,-dep appaq tisi ashılǵanda,
Lapızı sıbızǵınıń dawısında...

Shayır tárepińen Mákariya sulıwdıń gózzallıǵın teńewde dástanlar qáh'armanları bolǵan Alpamıs dástanındaǵı Gúlparsınnıń, Gárip ashıq dástanındaǵı Shaxsanemniń, Láyli h'am Majnun dástanındaǵı Láyli Yusup hám Zuleyxa dástanındaǵı Zuleyxalardıń obrazlarınan paydalanadı.

Mısalı «Qırıq qız» dástanında:

Tal shıbıqtay tawlanǵan,
Qara qaslı, qolań shashlı,
Jawdır kózli, shiyrin sózli,
Juqa erni qaymaqtay,
Kórgen janlar kelbetine toyǵanday,
Ar-sar bolıp aqıl h'uwshın joyǵanday,
Názer salıp kelbetine qarasań,
Turqın onıń som altınnan soqqanday.

- dep, teńewler arqalı kúshli obrazlılıq penen Gúlayımnıń kelbeti sıpatlanadı.

Poetikalıq forma menen zamanǵa say mazmundaǵı Watandı súyiw ruwxı menen suwǵarılǵan, tuwılǵan jerdiń tábiyatına, patriotlıq xarakterge bay bolıp kelgen qah'armannıń kewil keshirmelerin poeziyalıq til menen berilgen. Dástanda qaharman tili menen tuwılǵan jer topıraǵınıń, tábiyatınıń ózine tán gózzalıǵın, onıń ájayıp h'ár túrli pasıllardaǵı kartınaların, peyzajlıq kórinislerindegi gózzalıqtı ashıp bere alǵanlıǵın kóremiz hám shıǵarmanıń Watandı súyiwshilik ruwxı menen suwǵarılǵanın sezinemiz. Bul jerde shayırdıń folklorlıq dástanlıq shıǵarmalardıń, klassikalıq obrazlardıń ráńbáreńliginen tárbiyalanǵanlıǵın, ruwxlanganlıǵınan dárek beredi h'am onıń poetikalıq keńisliginde real turmıstıń h'aqıyatlıǵı, Ómir shınlıǵı menen baylanıslı bolǵan sezimlerdiń orın alǵanlıǵı ayrıqsha ajralıp turadı. Shayır dástanında xalıqtıń real turmıslıq oy-pikirleri, arız-ármanları, dúnya tanımındaǵı kóz-qarasları, ruwxıy baylıqları sóz etiledi.

Insannıń tábiyiy qásiyeti – danalıqqa umtılıwdan ibarat bolıp, dástannıń poetikalıq mazmunı tiykarınan aqıl-paratsatqa jol kórsetiwge qaratılǵanlıǵı menen ajralıp turadı hám onı ulıǵlawda ádebiyattıń xızmeti ullı ekenliginen derek berip turadı. Folklorlıq shıǵarmalardıń tárbiyalıq yoshı, qaytalanbaytuǵın ápiwayılıǵı hám qudireti, júrekti eljiretetuǵın tásiiri sózdiń saldamlılıǵı, pikirlerdiń úylesimliliǵı, máseleniń qonımlılıǵı “Mákariya dástani”nan orın alǵan. Shayırdıń ruwxıy dúnyasınıń, pikirlew diapoznınıń keńligi, sociallıq turmıstı jaqsı bilgenligi, ishki keshirmeleri arqalı talpınıwshılıǵı, sóz saplawları menen shayır basqalardan ajralıp turadı.

Ádebiyatlar:

1. Qırıq qız dástanı. «Qaraqalpaqstan» baspası 2007.
2. Jumamuratov. Tańlamalı shıǵarmaları. III tom. Mákariya sulıw N., 1987.
3. Á. Paxratdinov, Berdaq shayırdın dástanlıq shıǵarmaları, Nókis., 1987.
4. O. Suleymenov. Ochertaniya slova. Almatı, 1997.
5. M. Bekbergenova. Qaraqalpaq ádebiyatında dástúr, miyraslılıq hám kórkem awdarmanıń ayırım áhmiyetli máseleleri. Nókis.: «Bilim» 2004.
6. Q. Jarimbetov. XIX ásir qaraqalpaq lirikasınıń janrlıq qásiyetleri hám rawajlanıw tariyxı. Nókis.: «Qaraqalpaqstan» 2004.

